

PER ASPERA

Від редакції

Наш журнал започатковує нову рубрику “**PER ASPERA**”, присвячену висвітленню аспірантського наукового життя в Інституті соціології НАН України. Назва рубрики походить від частини відомого латинського виразу *Per aspera ad astra* (*пернистим шляхом до зірок*). Це є співзвучним зі словом “*аспірант*” і, на нашу думку, не формальним чином, але змістовно відображає сутність аспірантської діяльності та устремління.

Рубрика, зокрема, буде присвячена висвітленню соціологічних проблем, тем та ідей, які обговорювалися на аспірантських семінарах Інституту соціології НАН України. Аспірантський клуб, який розпочав свою діяльність при нашому Інституті, є ефективною формою залучення молодих науковців до професійної спільноти. Співтовариства аспірантів та молодих учених — стала, але дещо призабута в наші дні, традиція наукового життя. Наприклад, у середовищі російських соціологів-шістдесятників були поширені такі семінари (найвідомішим був семінар Ю.Левади в ІКСД), що стали традиційним продовженням семінарів аспірантів-філософів перших повоєнних років. Семінари та конкурси молодих науковців були також усталеною практикою українських гуманітарних академічних інститутів (зокрема українського Інституту філософії) за радянських часів. Саме у процесі діяльності цих напівформальних зібрань формувалося і комунікативне поле української гуманітарної, зокрема соціологічної науки, подавалися на обговорення нові ідеї, поширювалася наукова література (зокрема й “самвидав”), встановлювалися плідні багаторічні зв'язки. Молода академічна громада Інституту соціології НАН України вирішила поновити цю традицію, і ця рубрика буде інформувати читачів про задуми та напрацювання молодих науковців.

Чергове зібрання аспірантського дискусійного клубу відбулося 28 листопада 2006 року. Із доповіддю “Що нас очікує? Майбутнє української соціології крізь призму її минулого та сучасності” виступив аспірант 2-го року навчання відділу історії, теорії та методології соціології Інституту **Олександр Рибщун**. Йому і слово.

ОЛЕКСАНДР РИБЩУН,

аспірант відділу історії, теорії та методології соціології Інституту соціології НАН України

Українська соціологія очима молодого соціолога

Визначена для обговорення тема, як виявилось, надзвичайно актуальна не лише для аспірантів, а й для професійних учених, які вже не перший рік

працюють у царині вітчизняної соціології. “Що нас очікує? Українська соціологія очима молодого соціолога”. Ця проблема важлива для кожного, хто присвятив чи планує присвятити своє життя цій науці.

Доповідь, побудована у форматі історико-проблемного огляду із суттєвим елементом авторського бачення окремих проблем, породила чимало питань для роздумів. Тези доповіді такі:

- У сучасній Україні соціологія, ґрунтуючись на протосоціології, українській соціології зламу ХІХ–ХХ століть і радянській соціологічній традиції, а також на переосмисленні традицій світової соціології та в співпраці з представниками зарубіжної соціологічної науки, на початку нового століття постала як самостійна національна наукова дисципліна.
- У процесі свого розвитку соціологічна наука в Україні пройшла кілька окремих періодів, і однією з характерних рис кожного періоду був специфічний набір організаційних форм. Для сучасного періоду розвитку української науки, який розпочався за часів становлення незалежної держави, властиве своє організаційне оформлення: поряд із “класичними” академічною та освітянською автор вирізняє “комерційну соціологію” як таку, що спрямовує основну увагу на задоволення інформаційних та аналітичних потреб у соціальному знанні “платоспроможних” інститутів ринкового суспільства.
- Комерційна соціологія як новосформована організаційна форма української соціології має вельми суперечливий характер: з одного боку, формує мережу фахівців для організації та проведення емпіричних досліджень, відточує їхні методики і техніку та вможлиблює здійснення величезної кількості досліджень, але, з іншого боку, зміст цих досліджень через замовну спрямованість їх має вузькоприкладний характер, нерідко позбавлений наукової цінності. Іншою суперечністю є поширення серед населення інтересу до соціології як наукової дисципліни й водночас певна компрометація через подеколи дилетантство, методичну і методологічну слабкість, а то й відверте шахрайство “комерційних соціологів”.
- Будучи самостійною національною науковою дисципліною, українська соціологія наразі особливо гостро постала перед потребою у самоствердженні й визнанні її рівноправним партнером у світовій соціологічній спільноті. Аргументом для такого визнання має стати комплекс здобутків української соціології останніх часів: відновлення її інституціональної структури та легалізація наукового статусу; нагромадження суттєвого теоретичного, методологічного, методичного, технічного та кадрового ресурсу, створення дієвого механізму оновлення професійного кадрового потенціалу науки; реалізація вітчизняною соціологією своєї головної функції — продукування соціального знання у відповідь на соціальні запити та соціальні потреби, незважаючи навіть на певні бюрократичні перепони пострадянських часів; вдале використання “моменту живої лабораторії”, що забезпечило реалізацію унікального за своїм змістом і умовами проведення щорічного моніторингу.
- Упродовж радянської доби втрачено традиції української протосоціологічної думки та української позитивістської дорадянської соціології,

що породжує проблему ідентифікації сучасної української національної соціології; оскільки лоном розвитку сучасної української соціології була соціологія радянська, постає низка проблем, які можна означити як “радянські комплекси” (необхідність заміни специфічного радянського “тематичного набору” проблематикою потреб сучасного українського суспільства; “прикладний синдром”, емпірична спрямованість і відсутність теоретичних концептів, прийнятних для дослідження безпосередньо українського суспільства; концептуальна обмеженість теоретичного та методологічного рівнів вітчизняної науки; інгібіторна функція наявних теорій, які некритично ставляться до досліджуваної соціальної реальності); досить серйозною є потреба визнання української соціології у світовій спільноті й інтеграція у неї; за умов теоретичної кризи у світовій соціології соціологія українська також постала перед проблемою поліпарадигмальності, що лишень поглиблює проблему подолання теоретичної кризи української соціологічної науки; девальвація інституціональних цінностей та вимог у сучасному українському суспільстві призводить до інституціональної кризи вітчизняної соціології як складової інституту української науки; все ще гострою залишається “хронічна хвороба” радянських часів — взаємовідносини соціології і влади: остання і далі розцінює соціологічну науку як інструмент подання суспільству деформованих знань.

- На запитання, яким є майбутнє української соціології, сформувані чітку відповідь надзвичайно складно, всі прогнози мають суб’єктивний характер, щоправда, їх можна розмістити на символічній шкалі від песимістичних до оптимістичних.

Фактично сучасна українська соціологія є самостійною самодостатньою науковою дисципліною з досить багатою, але ще недостатньо осмисленою традиційною базою, із характерним комплексом здобутків та проблем, що дають підстави говорити про її унікальність у системі світової соціології.

Дискусія. Заслухавши виступ, учасники засідання практично одразу розпочали “виявлення проблемних питань” та активну дискусію. Найгостріші дискусії точилися навколо запропонованої типології організаційних форм сучасної української соціології, з-поміж яких поряд із традиційними академічною та пов’язаною із ВНЗ було запропоновано “комерційну” соціологію як таку, що спрямовує свою діяльність на “задоволення інформаційних та аналітичних потреб “платоспроможних” інститутів ринкового суспільства”. Як результат дискусії було сформульовано висновок про складність використання такої типології для демаркації власне організаційних форм української науки, натомість увиразнилася ідея стосовно можливості перенесення її у “наукове поле”.

Досить дискусійним виявилось питання щодо проблем, які постають перед сучасною українською соціологічною наукою і можливих шляхів розв’язання їх. Наприклад, було детально проаналізовано питання про дилетантство у науці загалом і в соціології зокрема. Фактично всі погодилися з твердженням Ірини Жук про присутність і дилетантства, і авантюризму в будь-якій науці, не лише в соціології, проте не вдалося сформувані спільної

позиції стосовно означення тих чинників, які призводять до дилетантизму в науці та його конкретних виявів.

Олександр Шульга запропонував до розгляду питання про вплив реформаторських процесів у позанаукових сферах суспільного життя на розвиток соціології як науки. Як приклад було використано процес запровадження нових стандартів у вищій освіті (перехід на стандарти “Болонської системи”), що може стати чинником зміни якості стартової підготовки майбутнього кадрового потенціалу науки.

На актуальну проблему вказав Денис Александров. Це проблема самоідентифікації вітчизняної соціологічної науки. Як один зі шляхів самоідентифікації запропоновано детально осмислити традиційну базу науки, зокрема й реалізовані проекти останніх десятиліть (наприклад, унікальні за своїм змістом та умовами проведення моніторинг і дослідження постчорнобильського соціуму).

Цікавим для роздумів виявилось також питання про майбутнє вітчизняної соціології. Розуміючи, що подальший розвиток науки буде складним і суперечливим і не наважуючись чітко накреслити вектор можливих змін, доповідачі натомість пропонували власне бачення нагальних проблем та можливих механізмів їх розв’язання. Так, О.Шульга виокремив шерег таких проблем і механізмів: вважаючи пошуки наступності традицій в українській соціології частково безперспективними у зв’язку з ідеалізацією ресурсів її класичного періоду та суперечливим характером соціології радянської доби, він запропонував зосередити увагу на світовому досвіді; загальнотеоретична криза сучасної соціології (як наслідок превалювання галузевих досліджень) поглиблюється в Україні недостатнім державним фінансуванням науки; а “етичну” проблему можна розв’язати лише через чітку демаркацію соціологів і полстерів. Марія Діденко, не погоджуючись із надмірним акцентуванням негативних аспектів комерціалізації сучасної української соціології, аргументувала саме конструктивний потенціал комерціалізації української соціології у найближчому майбутньому. Натомість Сергій Панченко вбачає у надмірній комерціалізації науки загрозу її перетворення на “служницю бізнесу”.

Загалом засідання породило більше запитань, ніж відповідей на символічну тезу “Що нас очікує?”. Недаремно, мабуть, майже половина учасників обговорення на прохання ідентифікувати себе як “оптимістів” чи “песимістів” стосовно бачення майбутнього української соціологічної науки означилися як “реалісти”, не наважуючись чітко прогнозувати її майбутнє.